

Фольклор, література, політика: хорватсько-українські аналогії

Євген Пащенко

УДК 398.001.362+82(=497.5=477)

Starting out from comparison with Krleža's observations on Croatian political folklore from World War I, the paper points to the large fund of Ukrainian oral creativity expressing a critical stance towards the political events in Ukraine from 1918 onwards. At the very beginning of Russian socialism, a myth was created about the ideologically dangerous Ukrainian bourgeois nationalism as justification for the harsh anti-Ukrainian repressions. By way of internal and external censorship, that political myth prevented the meaningful organisation of national culture. Because of ideological dogmas, Ukrainian ethnology developed under political dogmas that ignored the creativity of the ordinary man and his attitude towards politics. From the beginning of Ukrainian independence in 1918 right up until the repressions of 1932, folklore with political content and pronouncedly anti-Bolshevik stances developed throughout the Ukraine. The material was long kept in limited access funds of the Ukrainian M. T. Rylski Academy of Sciences Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology in Kiev.

The notations were accumulated in response to a call for collection of folklore from the Ukraine from the beginning of the 1920s. Their study was prevented at the beginning of the dogmatic period in Ukrainian ethnology and this state of affairs lasted right up until the regime was brought down at the beginning of the 1990s. Unfortunately, the material was not published, due to scholarly inertia. The various forms and content of that creativity are demonstrated in the paper. An era of soc-realism took hold in Ukrainian ethnology after the 1930s, and it was to continue. The folklore of the preceding period that is presented in the paper was passed over in silence and banned. Authorial folklore constructs were introduced as an expression of solidarity with the people and with the Party. The Ukrainian epic corpus known as dumy, which became forms for the creation of a fictitious epic, was particularly affected. Ideological pressure deformed Ukrainian folklore. Unfortunately, certain authors adopted those forms and misrepresented them as actual, original Ukrainian popular creativity.

Keywords: Croatian political folklore, Ukrainian ethnology, Ukrainian folklore research, Ukrainian popular creativity.

Polazeći od usporedbi z Krležinim opažanjima o hrvatskom političkom folkloru iz Prvoga svjetskog rata, rad upućuje na veliki fond ukrajinskog usmenog stvaralaštva u kojem se izražava kritičan stav prema političkim događajima u Ukrajini od 1918. To je stvaralaštvo presječeno rusko-sovjetskim represijama s početka 1930-ih godina. U ukrajinskoj je etnologiji zavladao doba socrealizma. Predočena građa dosad uglavnom nije bila interpretirana u ukrajinskoj folkloristici zbog rigoroznih nametnutih ideoloških dogmi. U radu su prikazani različiti izrazi ukrajinske usmene književnosti antiboljševičkoga sadržaja. Taj korpus, na žalost, još uvijek nije objavljen. U doba socijalizma politički angažirano folklorno stvaralaštvo zamijenila su umjetno stvarana djela, koja su bila proglašavana ukrajinskim folklorom.

Osnovne riječi: hrvatski politički folklor, ukrajinska etnologija, ukrajinska folkloristika, politički angažirano folklorno stvaralaštvo.

З погляду української перспективи хорватська етнологія та фольклористика досягли важливих і цікавих результатів у вивченні сучасності, у порівнянні з методологією української науки в минулому, залежної від радянської ідеології. Видимою особливістю хорватських дослідників було уникнення політичних питань, тобто лояльне ставлення до домінуючих ідеологічних постулатів соціалістичної епохи.

Однак драматичні події на постюгославській території, як наслідок загального краху комуністичної системи, оголили чутливий нерв саме етнічної природи (згадаймо про сумнозвісну етнічну чистку як одну з патологій посткомуністичного розкладу). Одна з основних причин полягала саме в раптово звільнених етнічних процесах, пов'язаних з національними міфами, під тиском комуністичної ідеології. Західна література про причини, розвиток та інші аспекти постюгославських подій – надзвичайно багатий і цікавий матеріал для аналізу, але цим спробам бракує саме етноантропологічного підходу. Хорватські етнологи й фольклористи діагностуванням складних міжетнічних процесів і конфліктних механізмів на посткомуністичному просторі значно поповнили загальну аналітичну картину постюгославської драми, а також сприяли розгляду

воєнних подій [6; 26; 36] і доповнили етнологічне розуміння [27, s. 124] деяких процесів у суспільстві, зазирнувши в глибини менталітету і зауваживши на етнічних джерелах політизації проблем. Дослідженнями не тільки військового періоду, але й попередніх процесів, які обумовили подальший розвиток трагічних подій, аналізами постсоціалізму хорватська наука здійснює істотний внесок у центральноевропейський процес етноантропологізації. Доки хорватська наука, незважаючи на всі обмеження, уведена соціалістичною політичною системою [27, s. 155], проклала шлях до європейської етнології, на радянській території було найлегше уникнути партійних догм, занурившись у стародавність, у вивчення архаїчних культур, серед іншого – і міфології, де досягнуто важливих результатів [14; 19; 23; 30]. У Східній Європі національні теми мали окремі обмеження, де Україна – яскравий приклад. На початку російського соціалізму, як виправдання насильницьких антиукраїнських репресій, було створено міф про ідеологічно небезпечний український буржуазний націоналізм. Цей політичний міф у просторі внутрішньої і зовнішньої цензури унеможлилював осмислення національної культури. Багато національних культурно-історичних пластів табуовано або інтерпретовано як

вияв класової боротьби. Нація, за марксистськими критеріями, – це належність до певних соціально-економічних формацій: зі зміною соціально-економічних умов змінювалися й етнічні параметри¹. Догми застосовували і щодо дослідження сучасності: українська фольклористика й етнографія повинні були дотримуватися методологічних принципів, вироблених радянсько-російським центром. Згідно зі стандартними партійними наказами стосовно радянської культури, які становили норму наукового життя, сучасні соціальні процеси подавали як вияв соціалістичної обрядовості радянського народу [31]. Ознайомлення із західноєвропейськими науковими течіями було неможливе, комунікація зводилася до критики, яку створювали перевірені кадри, оскільки тільки їм були доступні і методологія, і досягнення західної (буржуазної) науки. Славістика, яку вивчали лише частково, ознайомлювала із західними методами, і важливим інформаційним каналом була саме хорватська наука.

З падінням режиму на початку 1990-х років, українська наука перебувала у важких умовах, утративши підтримку наставника – держави і партії. Новостворена держава в умовах перехідного періоду і так званої приватизації академічну науку не підтримувала, що призвело до періоду застою. Звільнення від ідеологічних обмежень створило вакуум. Міфологізація минулого, паранаукові публікації про особливості нації в основному надходили від ентузіастів-аматорів, що є загальною рисою перехідних суспільств. Українські прихильники культу арийства і язичництва подібні до апологетів хорватського етнічного іранізму. Значну кількість такої літератури надсилають і до Росії. Здається, що занепад комуністичної ідеології душить науку і безпосередньо визначає процеси національного міфотворення.

Після періоду кризи, незважаючи на труднощі першого перехідного періоду, українські суспільна і гуманітарна науки зацікавилися забороненими темами, зокрема почали досліджувати національне минуле.

Між тим, на початку тисячоліття не випадає вести мову про повну обізнаність української етнології та фольклористики з європейським науковим корпусом, особливо в методах дослідження сучасних процесів. Критичний стан донедавна ідеологічного складу, у якому формувалася більшість сучасних наукових кадрів, як і раніше, є суперечливим. Це стосується і нашого об'єкта – українського фольклору з виразним антибільшовицьким змістом. Саме ідеологічний баласт минулого може бути однією з причин того, що усні літературні матеріали з Наукових архівних фондів рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського Національної академії наук України (далі – НАФРФ ІМФЕ) і в Нову добу залишені без уваги. Мова йде про фольклорні записи з України 20–30-х років ХХ ст. За створенням, змістом і долею ці тексти перебувають між наукою, ідеологією і політикою [4]. Особливий борг перед хорватською фольклористикою та її заслугою у створенні «маленької людини», на відміну від «великих подій та людей», зобов'язує мене ввести до наукового обігу саме ці українські записи.

На початку 1980-х років, у той час, коли я збирав відомості для глави про хорватську фольклористику до монографії «Слов'янська фольклористика. Розвиток і матеріал», підготовленої у вищезазначеному інституті, у мене залишився в пам'яті текст М. Крлежі «Національна політична лірика осені дев'ятсот сімнадцятого», редакторка якого – М. Бошкович-Стуллі – включила у свої дослідження і огляд усної літератури [3, с. 313–315]. У змалюванні воєнного простору від Галичини до Венеції хорватський письменник захоплюється усною поезією політичного змісту, що буяла в рядах хорватських солдатів:

«Про царя Карла, Зіті, Франца-Фердинанда, Франца-Йосифа, про ерцгерцогів, графів, священників наш аморальний і обмежений народ думав політично набагато кмітливіше, класово свідоміше, діалектично мудріше, аніж наш собор, наша преса, наші поети і вся наша інтелігенція» [12, с. 313–314].

Особливо разучі парафрази «Дощ падає, Хорватія пропадає», «Віє легкий вітерець – кладовищам не кінець» та інші, у яких народ стисло і влучно описав ситуацію в країні. Можливо, тільки завдяки цим Крлежиним нотаткам з «Давніх днів» (записи 1914–1921 рр.) представлений хорватський фольклор, який є частиною загальноєвропейської панорами антивоєнної творчості із часів Першої світової війни.

Подібний антивоєнний фольклор зафіксовано в тій самій частині Австро-Угорської імперії, у Західній Україні, де розміщувалася Галичина – важливе місце битви Першої світової війни, місце багатьох подій у творчості М. Крлежі. Українці разом з хорватами гинули за іноземні інтереси – з тією різницею, що Україна була поділена між двома імперіями, і українці билися з обох сторін – як в австрійському, так і російському військах². Росія, маючи намір колонізувати Галичину і Буковину (з домінуючою на цих землях греко-католицькою церквою), вела жорстку антиукраїнську політику. Ці події відображено в усній літературі, про що свідчать записи поезії з відверто антиукраїнським змістом³. Війна призвела до падіння обох імперій, де Україна була своєрідним каталізатором [15, с. 236]. У 1847 році щодо Росії це передбачив поет-пророк Т. Шевченко. У поемі «Сон» для «золотої імперії», з нечуваною зухвалістю, народним гумором, гротеском, він передрік загибель царя і його царства, що і здійснилося 1917 року. Україна в ті ж роки проголосила автономію, а потім – Українську Народну Республіку на чолі з М. Грушевським. У країні, яка століттями терпіла безжальні заборони всього національного, почалося національне відродження в особливо несприятливих умовах⁴.

Однак ідеологічно конфліктуючі політичні сили Росії мали спільну позицію щодо України – її не сприймали як самостійного політичного суб'єкта і продовжували давню традицію російського антиукраїнізму⁵. У битві за Україну селяни брали участь заради власних інтересів і підтримували ті сили, які відповідали сподіванням про самостійне володарювання. Їхній досвід політичної ситуації, особливо радянського панування, яке поступово ввійшло в українське середовище, і спостерігаємо у фольклорі. Корпус усної

літератури політичного змісту цих бурхливих і драматичних років (з 1918 р. до початку 1930-х рр.) продовжує загальновідому фольклорну позицію реагування на історичні події, особливо на ті, що пов'язані з національним існуванням та стійкістю зовнішніх ворогів. Таким «фольклорним історизмом» позначені усні літературні тексти, які виникли вже в середньовіччі на просторах України-Русі, як назвав її ще 1898 року історик, перший прем'єр-міністр незалежної України, академік М. Грушевський, який у фундаментальних працях розкрив генетичний зв'язок середньовічної Русі (Київської) з Україною⁶ [11].

В українській історії були чотири руйнівні панування: монгольське і татарське (з 1240 р.), польське (упродовж XVI–XVII ст.), російсько-царське (з другої половини XVII ст. і до 1917 р.), російсько-радянське (1920–1991) і німецько-нацистське (1941–1945). Середньовічні епічні поеми київського циклу (билини) формували воєнну традицію тих, хто, згідно зі старокіївськими джерелами, називався давнім іменем «українці-русичі» [17; 18]. У цьому циклі подано символічні постаті героїв (богатырів), у той час як опір татарам в епічній поезії представлений більш конкретними героями. Середньовічна епічна традиція перетворилася на епічні форми, відомі як думи й історичні пісні. Ті самі жанри переважали в момент опору польському вторгненню. Втручання Росії було найважчим і найдовшим в історії України, прототипом відносин між «аналогічними», але різними народами. Така модель стосунків між сусідніми народами відома і в інших частинах світу, загалом характеризується конфліктами, що особливо цікаво для дослідження впливу споріднення на характер міжнаціональних відносин. Саме у складі Російської імперії знищено найважливіші чинники української державності, а також впроваджено «запеклу» політику щодо «стирання» національної ідентичності, у яких релігійна (православна) і мовна близькість (належність до східнослов'янської групи слов'янських мов) виявилися фатальними для національного виживання. Однак, згідно з історією, українська громада стійко тримала опір, а фольклор відіграв життєво важливу роль у культурі як вияв національної особливості, як джерело творчого нахнення для митців різних епох. Українська література в умовах колоніальної політики двох імперій застосовувала народну традицію майже як останній засіб збереження національної ідентичності. Доба українського модернізму намагалася дистанціюватися від фольклоризму, від реалістичної норми народознавства, але ніхто з представників естетизму в українській літературі на межі століття не соромився усної літературної естетики, цінуючи її значення – від національних особливостей до виразних можливостей. І потужний український авангард (у всіх жанрах) по-своєму кореспондується з багатьма українськими фольклорними традиціями [див.: 32]. Згадка про український авангард, що виник в епоху нового національного відродження (до його трагічного зламу в 1930-х рр.), деяким чином підкреслює важливість усної літератури, яка з'явилася, і аж ніяк не випадково, у той самий час. І появою, і долею українська усно-писемна творчість подібна до культури авангарду – була репресована, заборонена, забута, невідома, до краху режиму, який уже на початку переживав негативну рецепцію «маленької

людини». Цим українська усна політична лірика дуже близька до згаданих оцінок М. Крлежею хорватської народної політичної лірики майже того самого періоду.

На початку 1990-х років українське суспільство, після розпаду комуністичної системи, раптом зіткнулося з питанням про національну ідентичність. У ЗМІ з'явилися передачі та рубрики під назвою «Хто ми?». Публіцистичний жанр, який переважав, поєднував політичні компоненти з етнічними. У сусідній країні не всі були в захваті від самостійності колишніх сателітів. Справжнім відкриттям було повністю негативне сприйняття українців сусідами, яких зазвичай супроводжували стереотипні уявлення про простакувату, селянську культуру з традиційними негативними етнографічними атрибутами: козацькими шароварами, «товстими грудастими бабами», як обов'язкові ознаки етнічної ідентичності «хохлів» (так у російському середовищі глузливо називали сусідній етнос). У численних суперечках щодо автономії закликали, зокрема, до слов'янської солідарності, на кшталт слов'яно-православного братства та інших міфів про єдність, якими були сповнені російська або радянська пропаганди. Як славіст, в одній з публікацій я намагався розтлумачити український славізм як категорію, характерну для української культурної історії, категорію, яка суттєво відрізняється від розуміння славізму в сусідній традиції.

Слов'янофіли сприймали слов'янство як союз рівноправних держав, як Сполучені Слов'янські Держави зі своїм Вашингтоном (Т. Шевченко), а не як поєднання всіх слов'ян «в великому російському морі» (О. Пушкін). Як приклад аналогії українського славізму, я вказав на хорватську традицію з Ю. Крижаничем як символом хорватського славізму [див.: 18].

Цікавлячись новими темами в слов'янських країнах, я помітив і видання збірок про народну еротика. Мені спало на думку представити українську народну культуру й із цього ракурсу, адже в такому плані українська фольклористика й література майже невідомі, тому що, відповідно до норм соціалістичного реалізму, еротика була небажаною. У відомих мені збірках любовної поезії еротика представлена слабо або відповідно до норм моралі, де товаришка непохитно вірна своєму товаришу. Партія не підтримувала цю сферу, любов виражали відкрито лише до вождя живого або мертвого – у Мавзолеї.

У контексті осмислення української національної ідентичності мене цікавило, чи правда, що слов'янський народ, з великим і бурхливим минулим і південно-західній частині східнослов'янської вертикалі, такий стриманий в інтимному житті, як це традиційно декларують? Тим не менш, значний фонд української усної літературної любовної лірики наповнений вишуканим еротизмом. Однак залишається відкритим питання щодо відвертих тем (українських соромітьких пісень), представлених і в інших народах. Пошук привів мене до НАФРФ ІМФЕ, точніше, до папок з неофіційною назвою «Фонд обмеженого користування». У соціально-політичних умовах попереднього режиму не було можливості скористатися ними,

але часи змінилися. Я переглянув десятки товстих папок з позначками, зрозумілими лише зберігачам. Зміст записів сповнений лексикою, сюжетами і жанрами, які представляли багатий і динамічний «Фонд...». Український народ у своїх еротичних текстах не відстає від інших народів світу. Проте мене здивувало дещо неочікуване: серед поживклих сторінок зберігалися, іноді на окремих аркушах, тексти про політичні події. Це були приховані скарби української усної літератури у віршованих і прозових формах, з вираженими критичними судженнями про більшовизм і радянську владу. За важливістю тексти близькі до тих, про які згадував М. Крлежа. Мені невідомо, чи російський фольклор того періоду має таку ж кількість аналогічних записів, і що діється в цьому плані в інших колишніх соціалістичних країнах, але український «Фонд обмеженого користування» у будь-якому випадку рідкісний та цінний. Історія цих записів є невід'ємною частиною загальної культурної картини України в короткий період незалежності, проголошеної 1917 року і до її припинення після радянської інтервенції.

На початку 1920-х років Етнографічний комітет новоствореної Всеукраїнської академії наук кілька разів звертався до населення України, тобто до українців на історичній землі, нині – Росії (Дон, Кубань, Курська область), щоб вони збирали усну літературу і записи надсилали до Києва. Колекціонери, в основному члени «Просвіти», створеної ще за царату, представники середнього класу, освічена українська громадськість почали надсилати численні записи, які потім тематично розподілили й опублікували, вивчили за короткий період української незалежності і у важких умовах громадянських воєн. За свідченням істориків, представники академічної науки були також здивовані фольклорним трактуванням політики і різким засудженням більшовизму. Через ненадійні часи і політичний тиск, що зростав з боку більшовиків, ці записи з наукового погляду систематично не проаналізували, а те, що було опубліковано, незабаром заборонили. Репресії, супроводжувані проникненням більшовизму в Україну, ставили під загрозу зберігання цих записів. Дивно, що рукописи залишилися наявними в архіві протягом радянської влади, яка час від часу здійснювала чистки в українській науці. Припускаю, що це недоречно фольклорна еротика на тих сторінках урятувала неприпустиму фольклорну політику. Радянський уряд не був толерантний до еротичних форм людської поведінки, тому що неможливо контролювати тілесність людської близькості, відтак партія уникала еротичних тем. Мовчазна терпимість покоління співробітників НАФРФ НАН України сприяла збереженню фольклорних записів, які безпосередньо засуджували радянський уряд та його лідерів.

Записи віцїли в тому вигляді, у якому їх надіслали – це окремі сторінки з текстами, записаними олівцем, іноді з короткими коментарями чи без них. Поряд з текстами з політичним змістом деколи натрапляв і на записи еротичного змісту. Мабуть, записи переглядали та класифікували дослідники Етнографічного комітету, їх було відкладено. У моєму розпорядженні записи політичного змісту становлять понад сто карток. За жанром, – це малі поетичні форми, короткі прозові розповіді, найчастіше сати-

ричні, анекдоти, пародії на деякі службові партійні канони, тексти есхатологічного змісту, тексти з релігійними мотивами, прислів'я, приказки, загадки, повір'я. Деякі тексти-коментарі додають більш чіткого розуміння цим записам. Один з активістів «Просвіти» в тексті під назвою «Про мистецьку творчість (з початку революції)» розповідав про діяльність Товариства і про збирання фольклору. Найбільш до заклику Етнографічного комітету дослухалася молодь, «за винятком неписьменних людей, які не розуміють історію своєї країни, або тих, хто потрапив під вплив монархічно-слов'янських священників» (службова російська царська пропаганда. – Є. П.). Висвітлено складні умови збирання записів: окрім 1917 року, коли проголосили незалежність України, наступні роки, до 1922, яким датований текст, через політичну нестабільність пройшли для «Просвіти» важко. У 1921–1922 роках Товариство реорганізували у зв'язку з приходом більшовиків. Філії «Просвіти», як центру української культури, що були «немилі» і для царської влади, більшовики перетворили на хати-читальні (російсько-радянська назва сільських будинків для поширення пропаганди), які ніхто не відвідував, «тому що сучасний репертуар насичений агітаційно-політичним змістом, а аудиторія шукає естетики, творчості, у якій можна побачити поле квітів. Щоб залучити аудиторію, радянський уряд увів картинікінематограф по хатах-читальнях і сільських будинках».

В іншому тексті збирача (1933) – «Про роди пісень», надісланому 1925 року із села, – окреслено стан в українському суспільстві через рік після вступу України до складу СРСР. Він повідомляє, що в його краї найвідомішими є старі українські козацькі пісні, що їх співають, «як всі найкращі пісні, які ми в Україні любимо, які любили і які довго любитимемо». Ці пісні поважують і старі, і молоді, однак виникають нові, російською мовою, де висловлене більшовицьке презирство до релігії, до сільських трудівників, де закликають до насильства. Старі люди вороже ставляться до цих новотворів (названими як «молоді пісні»). Далі автор пише: «Ми не знаємо, що там у вас, в Києві, але в нас тут, в селі, все йде до біса!». У зв'язку з поширенням радянської агітаційної пропаганди національна культура нівелювалася, що призвело до морального розкладу. У фольклорі, зокрема, більше поширюються частівки (російська назва малих пісень з гостротами, відомими ще до революції), у яких простежуються терпіння до пияцтва, лінощів, неповага до Церкви, насильство стосовно селян-трудівників, змальованих як ворогів тощо. Інший збирач надіслав 1927 року із села коментар «Роль комсомолу». На думку автора, роль комсомолу в його селі й інших українських містах «не є дуже добра і корисна», молоді люди вступають до ВЛКСМ через власну користь, кар'єризм, щоб отримати роботу, місце проживання, право вчитися. Населення не сприймало радянських політичних об'єднань, але і свої не організовувало через загальну нестабільність у країні.

Поетичні тексти, що містяться переважно в записах збирання малих форм, по чотири рядки, за винятком декількох текстів, очевидно, епічного змісту і подібні до дум. Однак загалом – це невеликі за розміром пісні –

двовіршові, які в багатьох національних середовищах відомі як поетичні форми реагування на різні соціальні й політичні події. У цій політичній ліриці висловлене бачення конкретних політичних явищ, особливо більшовизм. У ній найчастіше сатирично зображені й висміяні Ленін, Троцький та інші відомі політики. Вони представлені як іноземці, яким абсолютно чужа доля України, як противники української незалежності, які запровадили політику військового комунізму, змушуючи вступати до кооперативів, збираючи набутки селянської праці. Тодішні лідери російського більшовизму, ще не одягнені у форму «рятівника», як пізніше їх буде репрезентувати пропаганда, мають гротескний вигляд. Вони – основні винуватці тодішнього хаосу, авантюристи, які загубили Україну. Це загальний діагноз ситуації в країні, розуміння якого гідне тих оцінок, які М. Крлежа надав хорватській народній політичній ліриці.

Наведу кілька прикладів:

Ленін, Троцький
Наварили каші,
Пропили, прогуляли
Україну нашу!
Одчиню я вокошечко –
Васелечки пахнуть.
Поможи мені, Господи,
По Леніну трахнуть!

Найчастіше зміст текстів сатиричний, висвітлені причини економічного хаосу, проблеми з постачанням продовольства, штучно створеного голоду 1921 року, що прокотився по колишніх європейських житницях:

Ленін з Троцьким на лузі
Гризли конскую ногу.
ТЬфу, какава гадина
Советская говядина!
Ленін Троцького спросив:
– Де ти сіна накосив?
Троцький Леніну сказав:
– В селянина я украв.

Варіанти містяться в записах з різних регіонів, що свідчить про настрої і «популярність» такого змісту текстів серед селянства. Існують записи і російською мовою, особливо численні ті, де мовиться про політику примусової конфіскації харчів великим податком. Відтак до українського словника потрапила російська політична лексика, наприклад, «продрозверстка» (податок продуктами харчування), яку український селянин інтерпретує в таких сатиричних епізодах:

Комунисти хочуть масла
Ленін з Троцьким – молока.
Зачекайте, мої любі,
Бо корови без бика
Калінін іде.
Запитайте його зараз
Чи селяни голодують?

Політичний хаос, постійна зміна уряду, напад різних армій, які хвилями накочувалися на Україну, також знайшли відгук у коротких віршах. У серії віршів показано селянську хитрість: при вході в село різних військових, яких тоді називали «червоні», «білі», «зелені», «анархісти», різних розбійницьких угруповувань селяни співали пісень, які б імпонували смакам завойовників. Деякі пісні підтримують сили звільнення українських військових підрозділів на чолі з лідерами, чий імена було небезпечно для життя навіть вимовляти (С. Петлюра, Н. Махно, М. Грушевський, козаки, повстанці-гайдамаки). Окрему групу становлять пісні з початком «Ой, яблучко!». Це – короткі форми, що виникли внаслідок переінакшення української народної мелодії «Ой, лопнув обруч», і за допомогою якої різні сили демонстрували своє бачення політичних подій. Антибільшовики найчастіше співали:

Ой, яблучко, куди ти покотишся,
Радянська влада не повернеться!

У цих віршах в основному показані успіхи в боротьбі проти «комуністів», яким завдала шкоди армія українських анархістів батька Махна або інші підрозділи. Оптимістично заявляли, що радянський уряд знищено, що й справді вплинуло на хід подій, особливо в економіці, яка більшовиків не цікавила. У піснях ідеться про те, що селянам набридли реквізиції, комуні, недоїдання, що знову підтверджувало непопулярність більшовизму по всій Україні. Тим не менш, більшовики перемогли завдяки добре організованій Червоній Армії, у чому була заслуга Троцького. Цікаво, що після перемоги Ради мелодія пісні «Ой, яблучко», яка виникла в антибільшовицьких рядах, стала майже офіційно визнаною мелодією танцю радянського ВМФ.

Подолавши військовий опір, радянська влада вводила колективізацію, що викликало нову хвилю глузувань у піснях тієї ж форми. З Москви всіма силами насаджували селянські кооперативи (майбутні колгоспи), які українське село не прийняло. Авторів політики на селі висміювали як винуватців злиднів, що підтверджує коментар до запису:

«Повна колективізація села Доброволья викликала багато наслідків і змін. Про кооперативи з'являлися пісні. Один створює, інший поширює і вчить тих пісень. Свердлов чи Ворошилов у селі Доброволья не мають авторитету через бідність і незгоди».

Смерть Леніна керівний апарат держави супроводжував посиленою пропагандою, відбувалося примусове масове паломництво людей до його мумії в Мавзолеї. Поступово створювали, не без активної участі літературних авторитетів (В. Маяковського, М. Горького, С. Єсеніна й ін.), і культ праведного вождя, який хотів для бідних добра, а ті – інші, злі – зрадили і продали ідеали. Така модель виникла із соціально-утопічних усних традицій про доброго і праведного правителя та його злих соратників. Подібні традиції відомі у фольклорі багатьох народів. Орієнтація комуністичної ідеології на «широкі верстви» призвела до неминучої пропагандної переробки фольклорних моделей у соціалістичній масовій культурі. Заможних українських землеробів (які розуміли, що

умова хорошого життя – це невтомна праця) поступово ліквідували, а бідні селяни складну економічну ситуацію пов'язували з хорошими минулими часами, зі смертю доброго правителя. У народних піснях мертвого Леніна закликають ожити, тому що люди змучені п'ятирічками. Такі тексти часто представлені російською мовою, хоча є і тексти українською, створені під російським впливом:

Встань, Володю, подивись –
Ми живем не як колись:
Ні корови, ні свині,
Тільки Сталін на стіні.

В українських піснях яскраво змальована бідність. Замість символів ситого життя – борщ, сало, ковбаси, пиво, гарний будинок – подані символи бідності – зірка, серп і молот. У текстах уже менше гумору та іронії, характерних для перших років радянської влади, а все більше озлоблених, експресивних виразів, ненормативної лексики. Минуле життя українці не ідеалізують і сприймають негативно, проте нова влада набагато гірша. Деякі з пісень (мабуть, записані в містах) висміюють нових правителів, які раніше належали до нижчих прошарків, а тепер стали комісарами. У піснях глузували з пропаганди, з бетонних пам'ятників, які стояли на місці колишніх пам'ятників російському царю і цариці, що було також ненависним для українського населення.

Окрему групу становлять пісні про моральність жінок, про поведінку жінок у нових умовах. У революційний час з'являється образ агресивної жінки, яка пов'язує своє майбутнє з більшовизмом. Деякі жіночі персонажі навіть наділені вампіризмом, як-от:

Я – коммуністка,
Черные брови.
Хочу напиться
Буржуйской крови!

Радянська жінка зображена демонічною істотою, вона вбачає своє процвітання в шлюбі з найвідомішими постаттями: з Леніним, Троцьким, комісарами, комсомольцями, партійними, – у першу чергу через матеріальні інтереси.

Я тепер не твоя
И не Сенина.
Я повесила на грудь
Товарища Ленина!

Полюбила Колю я, Колю-комуніста,
Пиля-іла що хотіла, ще й ходила чиста.
Бригадира полюбила й на роботу не ходила,
Даром грошики брала, ще й стахановка була!

Карла Маркса я читаю,
Сірьожа.
Ні чорта не розумію –
Ну так что же!

У деяких піснях відверто визнається, що шлях до храму забутий, що свідчить про дехристиянізацію суспільства. Драматичні події, складна політична ситуація в Україні, яка стала мішенню для всіх сторін, за винятком більшовицької Росії, за нею простягали руки Західна Німеччина, Польща та європейські країни, які входили до сил Антанти, знайшли відображення в епічній традиції. Серед записів містяться фрагменти стародавніх епічних поем, у яких оплакується доля України після її зв'язку з царською Росією в 1654 році. Записи свідчать, що варіації давніх епічних дум та історичних пісень, речитативних медитацій неримованих віршів співали і під час краху української незалежності 1930-х років. У них зафіксовані роздуми про трагічну долю України – розграбованої, знищеної, окупованої силами, які не бажають добра українському народу. Ці пісні співали по селах сліпі старці – кобзарі, виконавці епічних дум.

Прозові записи у вигляді коротких історій створено в той самий час, і вони мають подібні мотиви, але сюжетно оброблені. Серія текстів сповнена зверненням до Бога через тяжке життя. У тексті «Як кулебовці до Бога ходили» (1925) зауважено, що оповідач це «почув влітку від одної баби з села Кулебовка, яка бачила все на власні очі».

Знесилені від труднощів, які виникли з приходом комуністів, жителі села прийняли рішення йти до Бога, щоб спитати, як далі жити. Подумавши, як до нього дістатися, вони вирішили летіти аеропланом. Довго летіли (їх було п'ять або шість осіб), досягли небес, але Бога там не було. Несподівано вони почули грім, обернулися, а там стоїть пророк Ілля. Привіталися і попрохали Іллю показати їм шлях до Бога.

Коли Лько (так його прозвав народ) почув таке прохання, він розсердився, назвавши їх шпигунами. Відомо, що на землі розпинали святих, а тепер хочуть і самого Бога відвести вниз! Ілля штовхнув їх назад – на землю! Бідні, полетіли, перелякавшись, ударилися об землю, аероплан розбився, а вони, нещасні, ледве залишилися живими!

Історії про відвідування бідними українськими селянами Бога мають іноді й щасливе завершення, як це було з дідом Грициком, якого в 1927 році, уві сні (про що свідчить запис того ж року), Бог добре прийняв. Бог посадив його у візок і повіз на небо. Там дід побачив людські душі в невеликих коробках та всіх ангелів і святих. На прощання Бог сказав, щоб люди не вступали в комуни, бо скоро буде Страшний суд.

На прохання діда Грицика Бог дав йому послання, написане золотими літерами на білому папері. Папір дід і справді знайшов, коли прокинувся. Послання узяв до церкви, де люди його прочитали, а от піп запропонував окропити будинок діда. «Все це було правдою, Бог – свідок. Я тоді йшла дім святити», – насамкінець підтверджувала оповідачка.

Існують кілька десятків текстів, де йдеться про Бога, святих і більшовиків, які репрезентують однаковий баланс сил. З одного боку, – це релігійні образи, які засуджують зло, а з другого, – представники зла: більшовики, комуністи, комсомольці – вони переважно іноземці (мос-

калі), походять від нечестивого, вони проти Бога, приносять зло. У багатьох історіях мовиться про неминучу розплату за зло, розповідається про таємничі події, появу Божої Матері або святих у селах з посланнями, щоб люди не поклонялися злу. Частим мотивом є диво, кров на простріленому розп'ятті Христа, як у легендарних оповіданнях і піснях про «Калинівське диво» – про розп'яття на околиці с. Калинівка, що на Поділлі, у яке постійно цілився москаль-більшовик, і от розп'яття почало кровоточити. Розповіді й паломництва до цього місця були настільки популярні, що уряд організував спеціальну антирелігійну кампанію: у більшовицьких друкованих виданнях зображували ініціаторів чудес як ворогів революції (в одній з газетних заміток, яку збирач надіслав, ініціаторами були місцевий священик, його дружина, начебто повія, та інші організатори «дива»).

Популярними є історії про наслідки більшовицького гріха: про страшні тілесні деформації і про метеорологічні аномалії. У запису від 1923 року читаємо:

«У Києві комуністка народила дитину з конячими ногами і крилами. І до неї почали ходити люди і казати, що це її Бог покарав, тому що вона не вінчалася в церкві.

На третій день прийшла до нас жінка, стурбована тим, що немає дощу, а потім сказала: “Та звідки ж дощу узятися, якщо ви чули, що в Києві сталося!”».

Один із записів збирач назвав «Пророцтва про Леніна» (1931). У коментарі зазначено, що він дав «завдання учням зібрати в селі серед колхозників матеріал про Володимира Ілліча» і надсилав точну копію запису як «досить оригінальної апокаліптичної роботи»:

«Одна баба, близько 80 років, неписьменна, вірить у Бога, прочитала, що у 1900 р. (!) був один ворог усіх людей – сам по собі був ворогом народу, і звірів і птахів. І його прізвище можна скласти з 15 сірників, і вийде – Ленін!».

Записи розкривають суттєву рису українського селянства – побожність під час утвердження радянської влади. Це відповідь на насильницькі зміни, знищення церков та цілих класів. Проте, за винятком фаталістських настроїв, набагато більше гумору і насмішок спрямовано проти економічно некомпетентного уряду, який повністю збіднив Україну. В історіях та анекдотах з'являються представники цього уряду – від голови колгоспу і до тих, хто в Кремлі, у тому числі Сталіна. Їх зображено в гротескних ситуаціях, негативно, вони смішні й виступають об'єктом глузувань, згідно з нормами народної моралі. Московію, московитів висміюють у традиційний спосіб, але без агресії. Існує розуміння про відокремлення від того, чужого, народу. Також записані і вірування, за якими Місяць указував, що Україна відокремиться від Московії...

Політичний фольклор того періоду особливо важливий, тому що історично передувє десятиліттям жорстоких репресій тоталітарного радянського режиму в Україні [21]. Терор розвивався поступово і після попередніх етапів уперше досяг кульмінації 1932 року саме на селі, яке не підтримувало більшовизм. Продуманою стратегією голоду намагалися знищити селянство як класового ворога й осередок національної

свідомості та мови (міста були в основному русифіковані). Тотальним конфісковуванням продовольства і насіння для засіву, перешкоджанням утечам до міста впродовж 1932–1933 років був спровокований Голодомор, геноцид, запланований у Кремлі [докладніше про це див.: 23].

Саме на початку 1930-х років припинилося надсилення фольклорних записів до Києва з радянської України (Західна Україна перебувала під Польщею). Однак існує й інше джерело – записи після Другої світової війни, надіслані до Інституту 1947 року, і зібрані на історичній українській землі – у Курській області, приєднаній до Російської Федерації⁷.

Ці записи спростовують претензії тих, хто заперечує Голодомор як геноцид, стверджуючи, що голод був скрив. У записах подане українське селянство за межами української території, заблокованої Голодомором. Сім зшитків усної прози містять тексти політичного змісту. Вони залишилися у «Фонді обмеженого користування», свідчать про поступову асиміляцію українського населення через розрив зв'язків з рідною землею, яке піддається новій хвилі репресій. Репресії спричинили створення «нового фольклору» в Україні, реальну ситуацію із замовчуванням справжнього стану в традиційній культурі. Це призвело до «стояння в бункері» «Фонду обмеженого користування», відтак виокремлення цих записів з наукового обігу. В українській фольклористиці розпочався новий, соціалістичний, період – примусова «побудова» нової культури.

Соціалістична ідеологічна система прагнула ввести свої нові звичаї та символи, знищуючи символи та звичаї попередньої історичної доби, попереднього режиму [27, s. 146].

Це стосується і винищення релігії (опіуму для народу, за Леніним). Діяли за старими методами язичницьких загарбників: якщо хочеш перемогти ворога, знищи його вівтар і на тому ж місці зведи свій! Дехристиянізацію проводили методом руйнування християнських храмів і будівництва культових центрів нових кумирів – вождя або героїв. Комуністичне політичне ідолопоклонство в певний спосіб продовжувало і традицію культу останнього царя з попереднього режиму: на зруйнованих фундаментах ідеології російського царату будували нову, соціалістичну, імперію. Зв'язок російського комунізму з російським царатом переконливо продемонстрував ще 1937 року російський філософ у вигнанні М. Бердяєв [2].

Процес дехристиянізації народної культури і ліквідації народної побожності [27, s. 166] розпочався в Україні 1920 року, а з поширенням радянської ідеології розповсюдився на південнослов'янські території.

Поняття «народ» і «народність», як складові російсько-царської великодержавної ідеології, знову актуалізуються, але спочатку як «єдність народу і партії», створення політичного міфу у всіх структурах суспільної думки, відтак – у народній культурі й етнографії. Фольклор як вияв українських національних особливостей неминуче став об'єктом ідеологічного втручання. Це був другий етап колонізації України: суспільні

науки (у тому числі й фольклористика) ідеологізуються і політизуються, вони змушені створювати новий політичний міф.

Український антибільшовицький фольклор, за записами з «Фонду обмеженого користування», висвітлює справжнє ставлення до «великих» і «маленьких» людей, окреслює справжні політичні складові народної культури. Фольклористика радянського спрямування ці політичні компоненти забороняла або критикувала, пізніше – придушувала⁸.

Ні про який плюралізм не могло бути й мови. Як підсумок – людина без історії [9], людина з нав'язаною історією. Як її заміна – увели режимний псевдофольклор політичного змісту: створення «великих» про «великого» (брата, вождя). Представник партійної теорії літератури, український філолог О. Білецький, цю примусову заміну виправдовує так: старі пісенні мотиви, популярні у верствах, «обростали» новими словами і новим змістом; вірші співробітника стінгазети змінювали, а потім визнавали колективною творчістю мас; кваліфіковані поети створювали поетичні твори на замовлення: матеріал «переходив» з газетних сторінок у побут, пов'язувався з певними мелодіями, «переходив» з вуст у уста – у фольклорні твори.

Як приклад, подані вірші деяких колишніх представників українського модерну, з яких примусово зробили партійних поетів. Після репресій, відомих як «Розстріляне відродження», кількох письменників змусили створювати зразки українського соцреалізму, а тексти провладної пропаганди проголосили «народними». О. Білецький поіменно їх назвав: «Пісня трактористки» П. Тичини, «Пісня про Сталіна» М. Рильського, пісні Л. Первомайського, В. Сосюри та інших поетів Радянської України. Окремішню вирізняється постать Т. Шевченка. Радянська ідеологія проголосила Т. Шевченка прикладом поета-демократа, що «брав творчість мас, піднімав її на більш високий рівень і знову повертав її в маси». У цьому вбачали позитивний процес «стирання кордонів між фольклором і літературою – як неминучий та радісний результат нашого руху до комуністичного суспільства» [1, с. 527]. Українська громада, та сама, що засуджувала більшовизм як зло, змушена була змінити свою думку і прославляти вчорашніх ворогів. Однак повсякденне життя різко відрізнялося від нового міфу: страшні репресії, масове винищення селян голодом, депортації в ГУЛАГ – усе це відкрита рана в суспільній свідомості.

Штучний новостворений політичний фольклор уважали автентичним фольклором – законним продовженням традиції, що був основою для будівництва ідеологічного міфу. Нововведений нав'язаний «фольклор» включено до збірок, він став предметом «наукових досліджень». За О. Білецьким, коло мотивів і тем українського радянського фольклору все більше і більше розширюється:

«Ціла історія громадянської війни в народній творчості постійно пов'язана з образом товариша Сталіна, усі події епохи соціалістичного будівництва, нове життя колгоспного села, нові форми роботи, стахановський

рух, звільнення жінок, грандіозні перспективи вільного і щасливого життя, відкритого Основним законом Сталіна, – усе це знайшло відображення в піснях й історіях, особливо в піснях, які стали домінуючою формою фольклору. Особливе місце у фольклорі СРСР посідає образ великого творця нашого життя – товариша Сталіна» [1, с. 527].

Об'єктом переробки став один з основних жанрів українського героїчного епосу – думи. Це ліро-епічні поеми з історичного життя України XVI–XVII ст., відомі як козацький епос, створені під час бурхливих подій національного відродження і опору ворогам. Від романтизму і далі – це був вираз української національної особливості, скарбниця героїзму, символ незалежності. У цю символіку включений і образ виконавця – старця, який створює і виконує пісні про героїчне минуле на бандурі, кобзі (виразний символ української культури та історії). Т. Шевченко свою першу поетичну збірку (1840), яка, до речі, доводила існування української літературної мови (а не «малоруського наріччя», як його називала царська пропаганда), назвав «Кобзар». Цілком логічно, що український епос і його виконавець, як своєрідна емблема українства, були використані для політизування творчості.

Дума стала жанром для ушлявлення тих, кого висміювали в усній літературі попереднього періоду. У процесі еволюції епічної традиції із часів Київської середньовічної державності⁹ думи на рівні мови і змісту є частиною української культурної спадщини. Російсько-радянська наука не могла привласнити цей жанр і пустити в обіг соцреалістичні теорії про середньовічну культуру України як «колиски трьох братських народів»¹⁰.

Як і в літературному житті, створенню новоскомпонованого «фольклору» передувала ліквідація національних кадрів. Решта кобзарів і бандуристів мали складати нові думи – про Леніна, Сталіна, героїв Червоної Армії та інших ідеологічних діячів. Ця практика дістала схвальні відгуки від нових прорадянських кадрів в українській фольклористиці [8]. Після Другої світової війни (і раніше) писали псевдофольклор, радянські думи як вияв зовнішніх впливів і політичного тиску на епос. За змістом і назвами («Про Леніна і Сталіна, і про трьох братів», «Нумо, хлопці-комсомольці», «Пісня про Харківський тракторний комбінат Орджонікідзе», «Пісня про Ернста Тельмана», «Револьюційна пісня угорських шахтарів», «Пісня про “пацифікацію”» тощо) ці твори є продуктом діяльності партії. У великому академічному зібранні українського епосу новоскомпонована продукція має більший обсяг, аніж твори дореволюційного періоду [34]. Фольклорні моделі застосовували в загальній політиці радянської суспільства та громадської думки¹¹. Цим заперечували сутність епічної поезії, яка сама по собі ані політична, ані ідеологічна [4, с. 281], але одночасно руйнувався національний пам'ятник, небезпечний символ українства. Це був один зі складових у політиці винищення української ідентичності. Українських селян переселяли до Росії, а російське населення – переважно в східні райони, у промислові міста-гіганти. Російське або

русифіковане населення мало стати ядром нового передового робітничого класу.

Можна все-таки поставити питання про можливість толерантнішого ставлення до образів Леніна, Сталіна, більшовиків. Пропаганда перетворила їх на визволителів, які прийшли і вирішили основні суспільні проблеми. Міфологеми соціалістичної ідеології спрямували і на Захід, де комуністичний Схід, в умовах зміцнення нацизму, війни і пізнішої соціальної кризи, також переживав міфологізацію. Саме в цій атмосфері М. Крлежа змальовує образ Леніна в антивоєнних новелах. Письменник через психологію хорватського селянина, ситого війною, створює насичену атмосферу абсолютної безнадії, у якій хорватські домобрани «говорять про Леніна» як про рятівника далекого слов'янського сходу. Такий фольклорний свідомості близький В. Назор, ведучи мову про партизанські очі-

кування приходу Іллі Муромця (Сталіна), легендарного епічного героя зі сходу [16, с. 232–238]. Прихід визволителів у важкі часи є складовою соціально-утопічної традиції. Однак, на відміну від такої зрозумілої «віддаленої» міфологізації, український селянин не мав причини мріяти, бо мрія розбивалася в зіткненні зі суворою реальністю повсякденного життя. Українське село зіткнулося з російським більшовизмом без міфологізування і пізнало його як зло, насильство, ідеологічно чуже Україні та українцям на всіх суспільно-політичних рівнях. Об'єктивна оцінка російському більшовизму висловлена в представленому фольклорі, пізніше забороненому і прихованому. Репресії нав'язали помилкові судження. Образ Леніна справді введено до українського фольклору, але як об'єкт глузування, як образ лиходія. Пізніше, майже скрізь – у селах і містах, – поставили статуї Леніна¹².

Примітки

¹ Формування нації розпочинається з розпадом феодалізму (XVII–XVIII ст.), а така інтерпретація історії стосується не тільки України, але й Хорватії [13].

² До складу російської армії мобілізували 3 500 тис. українців, до складу австрійської – 300 тис.

³ У НАФРФ ІМФЕ зберігаються записи усної творчості, створеної в загоні Українських січових стрільців. Так називали українські військові формування у складі австрійської армії, які переймалися ідеєю створення української держави через поразку Російської імперії. Цей матеріал, на жаль, не опубліковано і не вивчено.

⁴ Канадський історик українського походження О. Субтельний охарактеризував загальний стан так: «1919 року Україну заволонали загальний хаос. У сучасній європейській історії жодна країна не пережила такої всеохоплюючої анархії, такої жорстокої громадянської боротьби, такого остаточного розпуску уряду, який в той час пережила Україна. Шість різних армій діяли на її території: українська, більшовицька, білогвардійська, сили Антанти, польська та анархістська. Менше ніж за рік Київ багато разів переходив з рук в руки. Численні бійці ділили міста і цілі регіони. Майже повністю був перекритий зв'язок із зовнішнім світом. Спорожніли голодні міста, а їх мешканці у пошуках їжі пішли на село. Села буквально забарикадувалися від непроханих гостей» [30, с. 314].

⁵ Більшовики впродовж 1917–1919 років тричі військово втручалися в Україну, щоб запобігти її незалежності. З 1920 року вони поступово вводили власний уряд. Українська армія одночасно захищалася і від російських окупантів на чолі із царем. Так звана Біла гвардія царського генерала А. Денікіна відкрито відмовилася визнати самостійність України. У радянсько-

польській війні 1920 року обидві сторони прагнули завоювати Україну, щоб паралізувати національний опір, особливо в селах, які не визнавали російського більшовизму. Росіяни в 1921–1923 роках провели першу репресійну кампанію з винищення села за допомогою голоду. Метод Леніна продовжив на початку 1930-х років Сталін.

⁶ Див.: Шостак А. Михайло Грушевський – перший президент України // Коло. – 1997. – № 3. – С. 178–182.

⁷ Збірник етнографічних матеріалів Павла Тарасевського, що становить сім рукописних зшитків, датованих 1947 роком, зберігається в НАФРФ ІМФЕ.

⁸ Показовим є висвітлення цього періоду представником партійної критики, майбутнім академіком О. Білецьким, в одному з енциклопедичних видань СРСР: «Український фольклор доби Великої Жовтневої соціалістичної революції, у порівнянні з фольклором інших братніх народів СРСР, має декілька особливостей, тому що Україна до 1920 року була плацдармом, на якому, на чолі з партією та її вождями, відбувалася героїчна боротьба Червоної Армії з націоналістичною контрреволюцією, білогвардійцями, інтервентами і бандитами. Фольклор епохи громадянської війни, зібраний цілком, дасть майбутньому вивченню історії неоціненний матеріал для історії класової боротьби, інструментом якої і був. Виключно фольклором послуговувалися класові неприятели пролетаріату. Вони не користувалися тільки кулеметом, не стріляли з бандитських пістолетів з-за рогу, а контрреволюційними частівками на мотив популярного «Яблучка» і подібними за змістом анекдотами... У період економічного спаду в Україні широко, хоча і не надовго, у великих центрах поширювався фольклор «міських вулиць» – творчість пересічних громадян, бездомних,

дрібних злочинців. Однак це все ж таки було тимчасовим явищем із сумнівною художньою цінністю. У перші роки життя СРСР контрреволюційний фольклор був предметом особливої уваги націоналістично-етнографів, які не хотіли бачити виникнення радянського фольклору, приділяючи у своїх роботах увагу безповоротно минаючим «старожитностям» і ворожій «сучасності» [1, с. 527]. Цією цитатою завершується період українського антибільшовицького фольклору як «контрреволюційного», і починається партійна ера українського фольклористики.

⁹ Назву «Київська Русь» увела російська царська наука на підставі того, що Україна епохи київської державності є частиною Росії із центром у Московській Русі. Згідно із цим тлумаченням центр перемістився з Києва до Москви, коли так звана Київська Русь упала під навалю монголів і татар. Старокиївську державу, названу в літопису Нестора «Руська земля», після переселення росіян-старожилів на рідну землю – у Московію, яка пізніше утворилася з Київської Держави, почали заселяти «переселенці» з Карпатської України, потіснивши старожилів [докладніше про це див. у моїх працях (17; 18; 21)].

¹⁰ В югославському варіанті подібними ідеологічними міфологемами стали «братство та єдність».

¹¹ У контексті висловленого конфузний вигляд має опублікована брошура із заголовком «Думи наших днів», де, як розумію, мається на увазі думи «революційного 1917 року» (надруковано 2007 р.?!), зокрема текст «Думи про Леніна» й інші коментарі із застарілими методологічними позиціями [25].

¹² Наприклад, на київському Хрещатику на одному кілометрі поставили три пам'ятники Леніну (у тому числі монументальний – у Музеї Леніна).

Література

1. *Белецкий А.* Украинская литература [Электронный ресурс] // Литературная энциклопедия. – Т. 11. – Режим доступа : feb-web.ru/feb/liten/c/encyclp/leb/leb-5091.htm-222k, www.bestreferat.ru/referat-like-11269-9.html - 9 7к.
2. *Бердяев Н.* Истоки и смысл русского коммунизма. – М., 1990.
3. *Bošković-Stulli M.* Usmena književnost. Izbor studija i ogleda. – Zagreb, 1971.
4. *Bošković-Stulli M.* O usmenoj tradiciji i o životu. – Zagreb, 2002.
5. *Bošković-Stulli M.* Od bugarštice do svakidašnjice. – Zagreb, 2005.
6. *Čale-Feldman L., Prica I., Senjković R.* Fear, Death and Resistance: An Ethnography of War: Croatia 1991–1992. – Zagreb, 1993.
7. *Devijacije i promašaji.* Etnografija domaćeg socijalizma / ur. L. Čale-Feldman, I. Prica. – Zagreb, 2006.
8. *Гольдберг Д.* Ленин и Сталин в народном творчестве Украины // Литературный критик. – М., 1937.
9. *Gross M.* Susret historije i antropologije // Narodna umjetnost. – 1966. – N 33/12. – S. 71–86.
10. *Грушевська К.* Українські народні думи. – К., 1927.
11. *Грушевський М.* Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. – К., 1991.
12. *Krleža M.* Narodna politička lirika jeseni devetstoinaishedamnaeste // Usmena književnost / pr. M. Bošković-Stulli. – Zagreb, 1971.
13. *Мартьянова М. Ю.* Хорваты. Этническая история XVII–XIX вв. – М., 1988.
14. Мифы народов мира : в 2 т. / Энциклопедия. – М., 1980. – Т. I; 1982. – Т. II.
15. *Мицик Ю. А., Бажан Г. О., Власов В. С.* Історія України. – К., 2005.
16. *Пащенко Є. М. В.* Назор и фольклоризм в хорватской литературе. – К., 1983.
17. *Paščenko J.* Povijesni ritmovi Ukrajine // Kolo. – 1997. – N 3. – S. 183–195.
18. *Paščenko J.* Etnogeneza i mitologija Hrvata u kontekstu Ukrajine. – Zagreb, 1999.
19. *Paščenko J.* Ideje slavizma u ukrajinskoj i hrvatskoj književnosti XIX stoljeća // Komparativna povijest hrvatske književnosti. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 28 i 29 rujna 1998 godine u Splitu. – Split, 1999. – N 1. – S. 7–24.
20. *Paščenko J.* Virtualnost i realnost 'tridesetih godina', u ukrajinskom kontekstu // Komparativna povijest hrvatske književnosti. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog od 30 rujna do 1 listopada 2004 godine u Splitu. – Split, 2005. – S. 62–86.
21. *Paščenko J.* Nacionalna književnost u totalitarizmu // Komparativna povijest hrvatske književnosti. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 22–23 rujna 2005 u Splitu. – Split, 2006. – S. 96–127.
22. *Paščenko J.* Kulturna baština Ukrajine // Hrvatska revija. – 2006. – N 4/2. – S. 19–33.
23. *Paščenko J.* Golodomor u Ukrajini kao genocid // Novi list (zagrebačko izdanje). – 2007. – N 10.
24. *Paščenko J.* Vladimir Nikolajevič Toporov // Folia Onomastica Croatica. – 2010. – N 15.
25. *Poljak-Makaruha D.* Ukrajinske usmene dume. Antologija s uvodnom riječi i pojašnjenima. – Zagreb, 2007.
26. *Povrzanović M., Prica I.* War, Exile, Everyday Life: Cultural Perspectives. – Zagreb, 1991.
27. *Rihtman Augustin D.* Etnologija i etnomit. – Zagreb, 2001.
28. *Рыбаков Б. А.* Язычество древних славян. – М., 1981.
29. *Рыбаков Б. А.* Язычество древней Руси. – М., 1988.
30. *Субтельний О.* Україна. Історія. – К., 1991.
31. Свята та обряди трудящих Києва. – К., 1982.
32. Ukrajinska avangarda. 1910–1930. – Zagreb, 1990–1991.
33. Українські авангардисти як теоретики та публіцисти. – К., 2005.
34. Українські народні думи та історичні пісні. – К., 1955.
35. *Vitez Z.* Slike ratnog vremena: Stradalnici i nada // Narodna umjetnost. – 1996. – N 33/2. – S. 285–310.
36. НАФРФ ІМФЕ. – Збірник етнографічних матеріалів Павла Тарасевського.
37. *Žanić I.* Prevarena povijest. – Zagreb, 1988.
38. *Žanić I.* Flag on the mountain: A Political Anthropology of War in Croatia and Bosnia. – London, 2007.

Переклад з хорватської Тетяни Федосєєвої